

Broedgevallen van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* in Meinerswijk (Arnhem) en elders in Nederland

Breeding of the Common Sandpiper *Actitis hypoleucos* in The Netherlands

FOKKO C. ERHART

Sinds 1988 wordt de uiterwaard Meinerswijk bij Arnhem jaarlijks op broedvogels geïnventariseerd (Erhart 1993). Na waarschijnlijke broedgevallen in 1988 en 1990, is in 1993 een zeker broedgeval van een Oeverloper vastgesteld. Bij rondvraag onder waarnemers bleek al snel dat er onduidelijkheid heerst over het broeden van de soort in Nederland. Dit betreft zowel het aantal broedvogels als de criteria die toegepast moeten worden bij inventarisatie. Dit was aanleiding om een en ander op rij te zetten.

Voorkomen in Meinerswijk

Meinerswijk is een uiterwaard gelegen langs de Rijn onder de rook van Arnhem. Het gebied is 250 ha groot en bestaat voornamelijk uit plassen (84 ha), graslanden, kruidenruigtes en wilgenopslag. De plassen zijn ontstaan als gevolg van het afgraven van klei, terwijl plaatselijk in het kader van natuurontwikkeling eilandjes (c. 100 m lang en 10 m breed) gemaakt zijn. Deze hebben een kleibodem maar zijn lokaal zandig of grindhoudend. De oevers zijn begroeid met wilgen, riet en kruiden, terwijl ook slikranden aanwezig zijn.

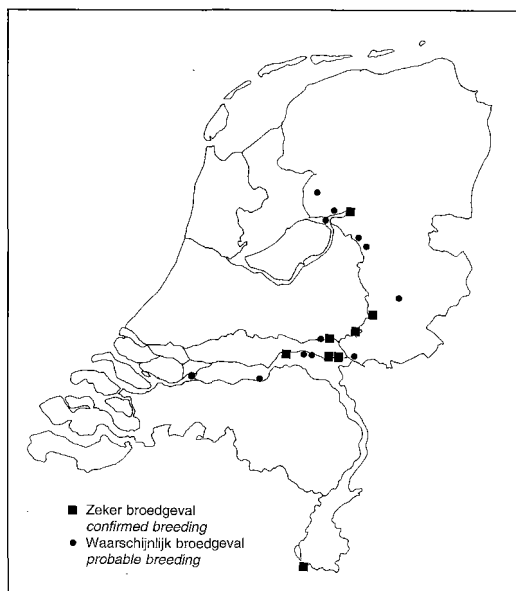
Pas uitgevlogen jonge Oeverloper, juni 1993, Meinerswijk (Jos van de Leygraaf). *Recently fledged young of Common Sandpiper.*

Het eerste waarschijnlijke broedgeval stamt uit 1988 en is gebaseerd op een waarneming van een alarmerend exemplaar op 10 juni. Daarnaast zijn in dat jaar waarnemingen verricht in april, mei en juli. Uit 1990 stammen twee mogelijke broedgevallen. Vanaf eind april waren twee paren aanwezig. Half mei werd balts en paring gezien. In juni hadden de Oeverlopers een verborgen leefwijze en werd eenmaal afleidingsgedrag opgemerkt. Begin juli zijn beide paren met (ieder twee) vliegvlugge jongen waargenomen. De vogels vertoonden een duidelijk familieverband. Hoewel er dus sterke aanwijzingen voor een broedgeval waren, kan niet worden uitgesloten dat het ging om vogels van elders. Holland *et al.* (1982) melden dat ouders met jongen enkele kilometers kunnen zwerven. 'Echte' trek vind niet in familieverband plaats, aangezien de ouders doorgaans eerder uit de broedgebieden vertrekken dan de jongen (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977).

In 1991 en 1992 zijn eveneens (zelfs in juni) Oeverlopers in Meinerswijk gezien, zonder dat er duidelijke indicaties voor broeden waren (de zekere gevallen genoemd in Lensink & VWG Arnhem 1993 berusten op een misverstand). Hierbij moet worden opgemerkt dat in deze jaren niet speciaal op broeden van de soort is gelet.

In 1993 bleek dat de soort weinig opvallend kan zijn tijdens het broedseizoen. Zo zijn er in mei wel Oeverlopers gezien, maar ontbraken broedindicerende waarnemingen uit die maand. In juni ontstond het vermoeden dat er toch werd gebroed. Eén exemplaar vloog diverse malen naar een c. vijf jaar oud wilgenbosje op een eiland. Daarbij streek de vogel, alvorens in het bosje te verdwijnen, steeds even neer op een overstekende tak. De vogels vertoonden, ook bij een bezoek aan het eiland op 11 juni, geen alarm of afleidingsgedrag. Eind juni is een speciaal terreinbezoek ingelast om zekerheid omtrent broeden te krijgen.

Tijdens dit bezoek waren de ouders luidruchtig en werd een voor mij onbekend geluid gehoord. Dit bestond uit een serie tamelijk langzame hoge noten die stapsgewijs in toonhoogte afdaalden: "siet, siet, siet". Een der ouders foerageerde langs de waterrand. Hoewel in eerste instantie geen jongen gezien werden, kwamen even later twee dons-

Figuur 1. Verspreiding van Nederlandse broedgevallen van de Oeverloper in de twintigste eeuw. *Distribution of Dutch breeding records in the 20th century.*

jongen uit de vegetatie tevoorschijn. Enkele dagen later is één hiervan gefotografeerd. Begin juli is op dezelfde plek een vliegvlug jong waargenomen. Hierna zijn geen waarnemingen meer gedaan, mede als gevolg van een lage onderzoeksintensiteit.

Door de terreinbeheerder is begin mei een nest met drie eieren gevonden op één van de eilanden, een kleine 500 m van het eiland waar in juni donsjongen zijn gezien. De beschrijving van de eieren, die toevallig gevonden werden toen op het eiland een kunstwerk werd geplaatst, wijst op een legsel van de Oeverloper. In eerste instantie kwam de vogel terug naar het nest, maar na half mei bleek dit toch verlaten. Het vermoeden bestaat daarom dat het geslaagde broedsel een vervolglegsel was.

Voorkomen in Nederland

In de afgelopen decennia zijn regelmatig broedverdachte Oeverlopers in Nederland waargenomen. Zo werden in 1985-93 vrijwel jaarlijks meldingen van mogelijke broedgevallen doorgegeven aan SOVON; deze betroffen bij nader onderzoek evenwel onzekere tot onwaarschijnlijke gevallen. Buiten het broedgeval in Meinerswijk in 1993 is in deze periode geen enkel zeker broedgeval gemeld (A. J. van Dijk, SOVON).

Dit was aanleiding tot een literatuuronderzoek, waarbij ook het archief van de Broedvogelatlas (Teixeira 1979) werd betrokken. In deze eeuw zijn in Nederland slechts tien zekere en minstens negentien waarschijnlijke broedgevallen bekend

geworden (bijlage 1). Alle gevallen werden geconstateerd in de directe omgeving van water, en meestal betrof het de uiterwaarden van de grote rivieren. Buiten het rivierengebied is een zeker broedgeval bekend uit het Zwarte Meer (Grote Vogeleiland, 1950) en waarschijnlijke gevallen uit Kraggenburg (1952), Emmeloord (1957) en Lochem (1989) (figuur 1).

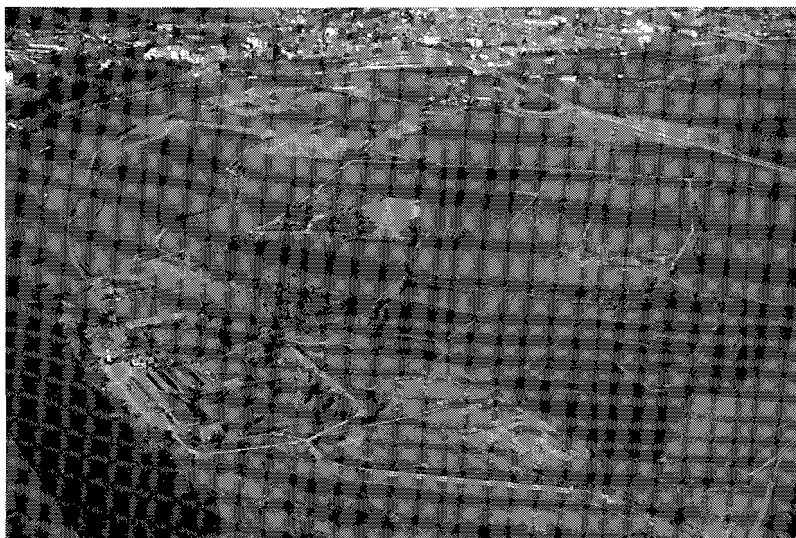
Een terugkerend biotoopkenmerk is de aanwezigheid van zand- of grindstrandjes terwijl soms slikjes en stenige oevers voorkwamen. Opslag van wilg in combinatie van grazige en kruidenrijke vegetatie kwam in bijna de helft van de gevallen voor. Bij onderzoek langs de Rijn in Zwitserland bleken zelfs 22 van de 24 nesten in zulke open bosjes te liggen (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977). Dit verschil tussen Nederland en Zwitserland is vermoedelijk te verklaren doordat in Zwitserland meer wilgenopslag langs de rivier voorkomt. Een vergelijkbaar verschil is aan te wijzen in het gebruik van eilandjes als broedplaats. Terwijl de soort hier in het buitenland een voorkeur voor lijkt te hebben (o.a. Theiss *et al.* 1992), is het in Nederland slechts vier keer vastgesteld. Dit is niet verwonderlijk, aangezien eilanden in het Nederlandse rivierengebied met een lampje gezocht moeten worden. Overigens blijkt de factor rust niet noodzakelijk te zijn, gezien een succesvol broedsel langs een druk bezochte recreatieplas nabij Eijsden (Ganzevles 1982).

Of de Oeverloper werkelijk zo zeldzaam als broedvogel is in Nederland, is nog maar de vraag. Verscheidene factoren vertroebelen het beeld. Zo blijkt het broedbegin in Nederland, bij het omrekenen van gedocumenteerde gevallen (Holland *et al.* 1982), veelal rond 25 mei te vallen (waarbij vervolglegels tot in juni mogelijk zijn). In deze periode vindt nog doortrek plaats. In Lapland en Noord-Rusland bijv. arriveren Oeverlopers niet voor half mei, terwijl vogels zich tot begin juni kunnen vestigen (Cramp & Simmons 1983). Ook kunnen Oeverlopers in NW-Europa overzomeren of rondzwerven zonder er te broeden.

De belangrijkste oorzaak voor de onduidelijke status als Nederlandse broedvogel is het feit dat tellers in het veld niet altijd verdacht zijn op de mogelijkheid van broedgevallen. Oeverlopers in mei of juni worden doorgaans beschouwd als late trekkers of overzomeraars, waardoor men niet gespist is op nesten of jongen. Het soms onopvallende gedrag op de broedplaats is daarbij een complicerende factor.

Opvallend genoeg zijn er, ondanks het sterk toegenomen aantal waarnemers, relatief weinig zekere broedgevallen uit de jaren zeventig en tachtig bekend (bijlage 1). Vooralsnog lijkt de populatieschatting van 5-10 paar voor Nederland in Teixeira (1979) te optimistisch en is een jaarlijks aantal broedgevallen van 0-3 reëler.

Broedgebied Meinerswijk (Gerard Litjens). *Breeding area Meinerswijk near Arnhem.*

Toekomst

In de ons omringende regio's van West- en centraal Europa is de Oeverloper net als in Nederland een schaarse broedvogel (o.a. Bulteau & Vangeluwe 1991, Rheinwald 1993). Pas in verder weg gelegen bergachtige streken is de soort algemener (Vogezen en Alpen). Grotere aantallen broeden noordelijker (Schotland, Scandinavië) of oostelijker (Rusland) (Glutz von Blotzheim *et al.* 1977, Koskimies 1992). In de desbetreffende gebieden is de Oeverloper gebonden aan (snel) stromende beken en riviertjes. Een uitzondering hierop is een (groeierende) populatie in het Main-dal in Noord-Beieren. Hier broeden Oeverlopers langs nageoeg stilstaand water met zandige en slikkige oevers van ontgrondingsplassen (Theiss *et al.* 1992).

In het laatste gebied bestaat een parallel met het Nederlands geval te Meinerswijk. Wie weet is dit een aanwijzing hoe de toekomst eruit kan zien. In Nederland vinden in het stroomgebied van de grote rivieren allerlei natuurontwikkelingsprojecten plaats. Hierbij wordt veelal getracht door een combinatie van oppervlakkige ontgroning, extensieve begrazing en herstel van milieudynamiek (overstromingsregimes) agrarische gebieden om te vormen tot wetland-achtige natuurgebieden. Dergelijke situaties zijn op verschillende andere plaatsen binnen het rivierengebied reeds aanwezig (o.a. Gelderse Poort) of zullen naar verwachting gaan ontstaan (o.a. Limburgse Grensmaas) (Bureau Strooming 1990, 1991).

Dit artikel moet dan ook worden gezien als een oproep aan waarnemers om alert te zijn op broedende Oeverlopers. Men moet bedenken dat in principe alle waarnemingen tussen half mei en eind juni verdacht zijn. Het verdient daarom aanbeveling gebieden waar zich Oeverlopers in deze perio-

de ophouden enkele malen nauwgezet te controleren. Hierbij dient ruim tijd te worden uitgetrokken voor het vaststellen van de broedzekerheid. Een goede documentatie per waarnemingsdag is onontbeerlijk. Daarnaast kan het zinvol zijn om potentieel geschikte gebieden systematisch te bezoeken. De waarnemingen kunnen worden doorgestuurd naar SOVON (*Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen*), waar de gegevens over schaarse en zeldzame broedvogelsoorten worden gearchiveerd. Wellicht zal dan over enkele jaren een meer compleet beeld kunnen worden geschetst van het voorkomen van de soort als broedvogel.

Summary

The Common Sandpiper is a rare breeding bird in The Netherlands. In the course of the 20th century breeding has been proven only ten times (most recently in 1993, near Arnhem) whereas clear indications for breeding were collected at least 19 times (Appendix 1). Most breeding records originated from borders of rivers (Fig. 1). Despite the increase in numbers of qualified observers in the 1970s and 1980s, the number of proven breeding records has not increased simultaneously. It is difficult to assess whether the species breeds more commonly than suggested by the records, as not all birdwatchers are alert on the possibility of breeding when observing Common Sandpipers in late May or June. The Dutch breeding population will probably not exceed 0-3 pairs. The species may benefit from recently started 'nature development projects' in riverine areas, in which farmland is transformed into wetland by restoration of river regimes and the introduction of extensive grazing. The breeding record in 1993 took place in one of the first of these projects.

Literatuur

VAN DEN BERGH L. M. J., GERRITSE W. G., HEKKING W. H. A., KEIJ P. G. M. J. & KUYK F. 1979. Vogels van

- de Grote Rivieren. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- BULTEAU V. & VANGELUWE D. 1991. Nidification du Chevelier guignette (*Actitis hypoleucos*) en Brabant Wallon. Aves 28: 160-162.
- BUREAU STROMING 1990. Rivierenpark Gelderse Poort. Bureau Stroming, Laag Keppel.
- 1991. Toekomst voor een grindrivier. Studie in opdracht van de Provincie Limburg. Bureau Stroming, Laag Keppel.
- CNA 1970. Avifauna van Nederland, tweede druk. Brill, Leiden.
- CRAMP S. & SIMMONS K. E. L. (eds.). 1983. The Birds of the Western Palearctic, 3. Oxford University Press, London.
- ERHART F. C. 1991. Broedvogels van Ochten-Opheusden. NBLF/Min. Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Arnhem.
- 1993. Broedvogels in Meinerswijk 1988-1992. Vogelwerkgroep Arnhem e.o., Arnhem.
- GANZEVLES W. 1982. Broedgeval van de Oeverloper (*Actitis hypoleucos*) in 1981 bij Eijdsen. In Vogelvlucht 5: 2-4.
- GEBUIS H., HAAN R., JAQUET R., VAN JEVEREN R. & MOSTERT K. 1992. De Avifauna van het Eiland van Dordrecht. St. Natuur- & Vogelwacht Dordrecht, Dordrecht.
- GERRITSEN G. J. & LOK J. 1986. Vogels in de IJsseldelta. IJsselakademie, Kampen.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M. & BEZZEL E. 1977. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, 7. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- HOLLAND P. K., ROBSON J. E. & YALDEN D. W. 1982. The breeding biology of the Common Sandpiper *Actitis hypoleucos* in the Peak District. Bird Study 29: 99-110.
- KOSKIMIES P. 1992. Population sizes and recent trends of breeding birds in the Nordic countries. Bird Census News 5(3): 41-79.
- KURSTJENS G. & PETERS B. 1992. Natuurwaarden van de Ewijkse en Winssensche Uiterwaarden in 1991 en aanbevelingen voor toekomstig beheer. Nijmegen.
- LENSINK R. & VWG ARNHEM. 1993. Vogels in het Hart van Gelderland. KNNV/SOVON, Utrecht.
- OOMEN H. A. P. C. 1924. Een nieuwe Hollandse broedvogel: de Oeverloper (*Tringa hypoleucos* L.). Ardea 13: 97-99.
- RHEINWALD G. 1993. Atlas der Verbreitung und Häufigkeit der Brutvögel Deutschlands. Schriftenreihe des DDA 12. Dachverband Deutscher Avifaunisten, Berlin.
- TEIXEIRA R. M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- THEISS N., FRANZ D. & GLÄTZER G. 1992. Zur Bestandsentwicklung des Flusssuferläufers *Actitis hypoleucos* im Oberen Maintal von 1981 bis 1991. Orn.Anz. 31: 43-49.
- TIMMERMAN A. 1951. Een nieuw broedgeval van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* (L.) in Nederland. Limosa 24: 6-7.
- ZIJLSTRA L. 1972. Waarnemingen bij een broedgeval van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* langs de IJssel. Limosa 45: 30-35.

Fokko C. Erhart, Rozendaalsestraat 160-10, 6824 CN Arnhem

Aanvaard voor opname 10 april 1994

Bijlage 1. Overzicht van zekere en waarschijnlijke broedgevallen van de Oeverloper in Nederland. De volgende criteria zijn gebruikt (codes naar Teixeira 1979): a) zeker broedgeval: broedcode 10 en hoger (afleidingsgedrag, nest, niet vliegvlugge jongen); b) waarschijnlijk broedgeval: broedcode 7-9 (alarmgedrag, broedvlekken, nestbouw) of code 5 in juni (balts, paring). Tevens vliegvlugge jongen voor half juli. De waarneming in Tiel (1928) is vanwege ontbrekende documentatie voorzichtigheidshalve gerekend tot de waarschijnlijke broedgevallen.

jaar	plaats	atlasblok	bron	code
Zekere gevallen				
1906	Tiel	39-44	Levende Natuur 11: 239	15
1920	Nijmegen	40-43	Oomen (1924)	12
1924	Nijmegen	40-43	Oomen (1924)	15
1942	De Steeg	40-15	Limosa 15: 109	12
1950	Zwarte Meer	21-24	Timmerman (1951)	15
1972	Zuthphen	33-47	Zijlstra (1972)	15
1976	Oosterhout	40-42	van den Bergh et al. (1979)	12
1980	De Steeg	40-15	Lensink & VWG Arnhem (1993)	10
1981	Eijsden	61-48	Ganzevles (1982)	15
1993	Arnhem	40-22	dit artikel	12
Waarschijnlijke gevallen				
1928	Tiel	39-44	CNA (1970)	>5
1929	Zwolle	21-55	Gerritsen & Lok (1986)	12
1949	Heelsum	40-21	Limosa 22: 391	12
1952	Kraggenburg	21-22	Limosa 25: 113	7
1957	Emmeloord	15-58	Limosa 31: 148	5
1967	Lobith	40-45	Lensink & VWG Arnhem (1993)	7
1971	Zutphen	33-47	Zijlstra (1972)	7
1973	Hedel	45-22	van den Bergh et al. (1979)	7
1973	Zwolle	27-16	Teixeira (1979)	12
1985	Dordrecht	44-22	Gebuis et al. (1992)	5
1988	Arnhem	40-22	Erhart (1993)	7
1989	Ewijk	39-48	W. Helmer (in brief)	7
1989	Lochem	34-22	Archief SOVON	7
1990	Arnhem	40-22	Erhart (1993)	12
1990	Arnhem	40-22	Erhart (1993)	12
1990	Keteleiland	21-31	Archief SOVON	5
1990	Ewijk	39-48	W. Helmer	5
1991	Dodewaard	39-47	Erhart (1991)	5
1991	Ewijk	39-48	Kurstjens & Peters (1992)	5

